

BARNA MORDVIN KUTATÁSAI

HAJDÚ PÉTER

„A hiba már nem hiba, hanem bűn, ha szándékos az ellhallgatás, a hivatkozás elmaradása, de vétség akkor is, ha pusztán tájékozatlanságból, az olvasás felületességéből fakad...” – véli DOMOKOS PÉTER (NéprNyud. XXIX–XXV [1980–1981], 283) a Barna Ferdinándról írt dolgozatában és a kipontozott részekben bonyodalmas fejtegetésekbe ágyazva fogalmazza meg a filológusi munka princípiumait mások okulására.

El lehetne tünődni azon, csakugyan bűn-e a hiba vagy vétség (esetleg gyarlóság), de felesleges: óvatosnak kell lenni e minősítésekkel. Mindazonáltal kétségtelen tény, hogy a filológiai pontatlanság és a tévedés általában véve b a j. Szerencse, hogy észre lehet venni és ki lehet javítani. Igen jó példa erre az említett cikk, melynek néhány hibáját a szerző kénytelen volt Kiegészítések, helyesbítések című írásában korrigálni, ill. újakkal tetézni (NéprNyud. XXXII–XXXIII [1988–1989], 43–48). Az első, meg a kézirat ismeretében a második közlemény egyes tévedéseit én magam is szóvá tettem (pl. BARNA F. Kalevala fordításának értékelésével, finn nyelvtudásával, fordítói készségének alábecsülésével, továbbá BUDENZ egyik Barnát érintő levelének félreértésével kapcsolatban, l. a Budenz emlékülésen elhangzott előadásom teljes szövegét: NyK 1985–1986. évi összevont számában s.a. , ill. futólag és kifejtetlenül az 1985-ben, a Helikon kiadónál megjelent Kalevala kiadás általam írt utószavában a 351–352. lapon, ahol a Barnáról az eddigi tudományos irodalomban öröklődő félreértésekre utaltam).

Most és itt kénytelen vagyok újabb részletekkel gyarapítani DOMOKOS PÉTER Corrigendáit.

Domokos Péter ugyanis helyreigazító cikkében azt állítja, hogy Barna „nem csupán a szakirodalomból ismerte a rokonnépeket” – történetesen a mordvinokat –, hanem „személyesen járt földjükön, falvaikban, közvetlenül is tanulmányozta szokásaikat, hagyományaikat” (i.h. 44) s ekkép Reguly és Lakó között Barna Ferdinánd volt az egyetlen magyar tudós, aki „hivatalosan (feltehetően hosszabb időre, néhány hétre) eljutott ... a voltaképpeni Mordóvia területére”, s noha utazásának részleteit nem ismeri, mégis felteszi, hogy Barna Ferdinánd 1877-ben az Orosz Földrajzi Társaság ösztöndíjával került a mordvinokhoz, s bízik benne, hogy az erre vonatkozó dokumentumok a jövőben előkerülhetnek, s ezekre nézve számos leelőhelyet feltételez (i. h. 45–46).

Bátor és fontos feltevés ez, melyet érdemes ellenőrizni. Domokos a fenti nézetet BARNÁNAK A mordva nép házassági szokásai című 1887-ben megjelent tanulmányának egy hosszabb citátumával „bizonyítja”, melynek egyik döntő mon-

data így hangzik: „Az 1877. év tavaszán, az orosz földirati társaság [helyesen: orosz császári földirati társaság – H. P.], határozatából, a mordva népszokásokat búvároltam [az eredetiben: buvároltam – H. P.], mely mintegy egy milliónyi nép jelenleg a Czna és Tom folyóvizek mellékén tizenegy megyében lakik...” (i.m. 45–46 és AkÉrt XIV/3, 4). Ez az idézet a továbbiakban is egyes szám első személyben folytatódik, s ez valóban arra utalhatna, hogy Barna járt a mordvinok között.

Van tehát Domokos Péternek reális alapja arra, hogy biztosra vegye Barna mordvin terepkutatásait és a feltételezett lappangó dokumentumoktól további meglepetéseket vár. Dokumentumok vannak ugyan, de nem olyanok, mint amilyenekre Domokos Péter számít. Ám ezek nélkül is elég sok körülmény szól Barna Ferdinánd mordvinföldi útja ellen. Nevezetesen:

(1) SZINNYEI JÓZSEF Magyar írók élete és munkái c. biobibliográfiája általában megemlékezik a tárgyalt szerzők külföldi útjairól, Barnának azonban csupán emlékezetes müncheni tanulmányait említi, oroszországi kutatásairól nem ír (i.m. I. kötet 1891, 593–595), holott erre ekkor a kortársak emlékezhetek volna.

(2) Pláne így van ez, hogy Szinnyi az I. kötet bevezetésében a VI. lapon nyíltan megmondja, hogy az első anyaggyűjtést – nyilván kortásai között – úrlapok (blanketták) segítségével szerezte be, s ezért pl. a Barnára vonatkozó szócikket is a szakirodalom – maga Szinnyi is – önéletrajzi adalékként fogja fel (i.m. VI–VII. és 595 – hivatkozással a próbafejezetre: AkÉrt XVIII. 1890, 595–594).

(3) Hasonlóképpen szóba jött volna egy ilyen út abban a Vasárnapi Újságbeli nekrológban (1895, 80. szám, 494–495) melyben a Domokos Péter által anonimnak vélt -Y -S jegyű szerző (kiletére később visszatérünk) részletezően ismerteti Barna életpályáját, s nagyobb elismeréssel szól munkásságáról, mint az utókor.

(4) Ha Barna Ferdinánd 1877. tavaszán hosszabb terepkutatást végzett volna Oroszországban, akkor hogyan tarthatott 1877. április 16-án felolvasást a Magyar Tudományos Akadémián A mordvaiak pogány istenei és ünnepi szertartásai tárgyában? Ez megjelent az AkÉrt. VIII/2. számaként 1880-ban (84 lap). Mellesleg ennek szövegéből kiderül, hogy a felolvasás nem az ő helyszíni tapasztalatainak eredménye, hanem főleg P. I. MELINKOV és R. J. ASPELIN közlésein alapul, ezek pedig az Orosz Cs. Földirati Társaság levéltári gyűjtéseit hasznosították.

(5) Domokosnak a Barnától idézett szövegében szerepel egy másik kulcsmondat is: „Mielőtt a mordva nép jogi szokásait illető művem megírásához [az eredetiben: megírásához – H. P.] fognék, mely valószínűleg [az eredetiben: valószínűleg – H. P.] az orosz cs. földrajzi társaság évkönyveiben fog napvilágot látni,

egyik, ezen nép külön népéleti sajátosságát, a házasságkötést választám tárgyalásom anyagául...” (NéprNytud. XXXI–XXXII, 46). E közlés után azt vártuk volna, hogy a szerző megpróbál utánanézni, az Orosz Földrajzi Társaság történetében szerepel-e ilyen kiadási szándék.

(6) Ha Barna valóban járt volna 1877-ben a mordvinoknál, miért várt tíz évet kutatási eredményeinek közlésével, hiszen a mordvinokról ezt megelőzően már két egyéb tárgyú tanulmányt is írt.

A felsorolt kételyek számottevők. De ha lennének, akkor is teljesen világos, hogy Barna sosem járt a mordvinok között.

Barnának a Domokostól idézett szövegrészlete ugyanis megtéveszti azt, aki nem az elejétől a végéig olvassa el ezt a tanulmányt. A mordvin házassági szokásokról szóló felolvasás 1887. május 2-án hangzott el az Akadémián, s e nyomtatásban is megjelent hosszú tanulmány elején – a Domokos által idézett szövegrész megelőző lapon – Barna az alábbiakat közli:

„Jelen i s m e r t e t é s [az én ritkításom – H. P.] a finn irodalmi társaság 1883. évi Suomi című évkönyvéből van átvéve...” (AkÉrt. XIV/3, 3).

Ezt követően meg is nevezi, hogy a Suomi közleménye MAINOFF WLADIMIR orosz tudós Résultats des travaux anthropologiques parmi les Mordvins című kézírata egyik részének a finn fordítása. Ezt a kb. fél lapnyi bevezetést, melyben Barna tisztázza műve jellegét és forrását a lap alján három csillag választja el a következő – azaz 4 – lapon kezdődő voltaképpeni szakmai szövegtől, amely a Domokostól elsőtől idézett mondattal kezdődik és a következőkben is egyes szám első személyében folytatódik. Csakhogy az egyes első személy itt M a i n o r v a vonatkozik.

Közbevetőleg megjegyzem, hogy V. I. Mainov (1845–1888) orosz néprajzkutató s egy időben az Orosz Földrajzi Társaság titkára volt, aki az OFT megbízásából az 1870-es évek végén tanulmányutakat tett volgai rokonnépeinknél és finnül is jelentek meg mordvinokra vonatkozó közlései – az említettekén kívül is (I. Otavan Iso Tietosanakirja V, 1228, és Z. D. Titova, Etnografičeskaja bibliografija v izdanijah Russkogo Geografičeskogo Obščestva (1845–1917), in: Očerki istorii russkoj etnografii, fol’kloristiki i antropologii. Vyp. IX. Moszkva 1982. Trudy InstEtn NovSer 110, 34–47, kül. 42. lap). A másik Finnországban kiadott ismert műve: Notice sur le chant de Tuchtian bevezető címmel és Kafta tiyatmatná mokšan narodın literatura alcımen 1886-ban a JSFOu I. kötetében jelent meg (57–70 lap): egy mordvin éneket és egy mesét tartalmaz francia fordítással. Erről egyébként

Barna szintén tudott: „A mordvin hősekket Mainov V. jegyezte föl, orosz tudós, ki épen a mordvinságnak életviszonyaival sokat foglalkozott” (NyK. 21, 67). Számunkra persze most MAINOV Résultats... c. munkájának az a része érdekes, amely a Suomi 1883. évfolyamában Mordvankansan häätaipoja címen jelent meg (239–350). Barna ugyanis ezt a tanulmányát ismertette a kadémiái felolvasásán, pontosabban javarészt szóról-szóra magyarra fordította, s úgy adta közre. Azért javarészt, mert ő az eredeti cikk első hat fejezetét fordítja le (elég sok fejezetet el is hagy), a Suomi közlésének két utolsó fejezetét (300–350). Barna fordítatlanul hagyta. További különbség, hogy Barna a mordvin nyelvű szövegeket csak magyarul adja vissza, ámde műfordításban, versbe szedve.

Az elmondottak illusztrálására elegendő a fent említett két kulcsmondat finn szövegének a közlése:

a) „Kesällä v. 1877. Venäjän Keis. maantieteellisen seuran märekestä, tutkin minä Mordvankansan oloja, joka kansa noin miljoonan lukuisena nykyään elää yhdessätoista, Tsna ja Tom virtain välillä olevissa lääneissä...” A Domokostól is idézett Barna citátum ezzel egyetlen érthető eltéréssel teljesen megegyezik: Barna ui. a *kesä* 'nyár' szót *tavasz*-ra cseréli.

b) Az 5. pontban közölt másik mondat pedig szintén pontos mása a Suomi-ban megjelent finn szövegnek (239–240): „Ennenkuin olin päättänyt Mordvankansan juriidillisia oloja koskevan teokseni, joka luultavasti painetaan Ven. K. M. Seuran aikakauskirjoihin, valitsin ennalta julkaistavaksi yhden erikoiskohdan tämän kansan elämästä, nim. avioliiton...”

Domokos Péterrel ellentétben megállapíthatjuk tehát, hogy:

- nem Barna Ferdinánd járt a mordvinoknál, hanem Mainov,
- az OFT nem Barnát bízta meg, hanem Mainovot,
- az OFT évkönyvében nem Barna akart publikálni, hanem Mainov
- Barna püsztán fordítója volt Mainov tanulmányának.

Plágium? Korántsem. Egyrészt Barna maga tisztázza, hogy mire vállalkozik és forrását megnevezi. Úgy látszik, hogy a múlt század végén szokásban volt akadémiai felolvasó üléseken a külföldi szakirodalom rendszeres és részletes bemutatása. Ezt tette Barna a 4. pontban említett 1877. áprilisi felolvasásán kívül pl. 1876. június 19-én A mordvaiak történelmi viszontagságai című felolvasásában is (AkÉrt. VI/8, 1877), amely J. R. ASPELINnek a Kuukauslehti 1873–1875 közti közleményein alapul. Vagyis mindhárom mordvin tárgyú publikációja idegen forrásokon nyugszik, ahogy a votjâkokról szóló beszámoló is. Más kérdés, hogy hol és mit tett

hozzá saját tudásából ezekhez az ismertetésekhez: hiszen ilyen is gyakran előfordult, amikor bizonyos népszokásokat, mitológéákat magyar vagy finn szempontból próbált értékelni, ill. ez utóbbi népek köréből analógiát találni. A mordvinok házassági szokásai azonban pusztán fordítás, a plusz amit Barna hozzátesz – néhány saját jegyzetén kívül – az a Mainovnál mordvin eredetiben és finn fordítással közölt énekek jól gördülő és avatott tollra valló műfordítása. Az ilyen tevékenység egyáltalán nem kisebbíti Barna Ferdinánd érdemeit, akiről a Domokostól anonimnak nevezett -Y -S (= SZÚRY DÉNES a VKM. ny. min. tanácsosa, aki 1893-tól tíz éven át a Vasárnapi Újság munkatársa volt – a Gulyás-féle Magyar írói álnév lexikon szerint) többek között megállapítja: „Tehetsége és tudománya képesíthették volna őt arra, hogy első rangú tudósaink sorában foglaljon helyet, minő Hunfalvy Pál és Budenz József voltak: de az ember túlságos szerénysége s naiv féltékenysége folyvást nagy akadályai voltak a tudományos pályán való haladásának.” Nyilván más okai is voltak annak, hogy Barna a tudományos parnasszusnak ne az első sorába kerüljön, de erről – gondolom – a készülő Barna kismonográfia kellő alaposással fog szólni.

DIE MORDWINISCHEN FORSCHUNGEN VON BARNA**PÉTER HAJDÚ**

Der Verfasser weist nach, daß - im Gegensatz zur Ansicht von Péter Domokos (vergl. NéprNyelvtud. 31-32: 43-48) - Ferdinand Barna das Land der Mordwinen nie besucht hat. Seine Kenntnisse über die Mordwinen hat Barna aus den Publikationen von V. I. Mainov geschöpft.